

türüne yeni şekiller vererek eriyen İslâm etkisi gibi- sanat ve teknikten tıp ve matbaaya kadar uzanan geniş bir yelpazede-ki uzun bir beceri zincirini de beraberinde getirmiş ve bunları uzun zaman yaşatmış oldukları bilinmektedir. Akdeniz dünyasında kullanılan ve içinde İspanyol, Katalon ve Portekiz dillerinin katkılarını da taşıyan Lingua Franca'nın Türk denizcileri için de bir iletişim vasıtası olarak kullanılmış olması ortak deniz coğrafyasını paylaşmanın kaçınılmaz bir neticesidir. Osmanlı aydınları gözünde İspanya'ya dair bilgilerin, özellikle XVI. yüzyıldan sonra iki ülkenin birbirinden uzaklaşması yüzünden gittikçe kısıtlı bir hale geldiği gözlenmektedir. XVII. yüzyıl tarihçilerinde (Kâtib Çelebi, Naîmâ, Peçüylü İbrâhim) İspanya ile ilgili olarak verilen bilgiler genelde yanlışlar ve yeni bilgi diye takdim edilenler kronolojik olarak bir önceki devre ait anlatımlardan öteye geçmez. Nitekim Kâtib Çelebi, Fransızlar yanında kapitülasyona sahip ülkeleri sıralarken bu gruba İspanya'yı da katar. Naîmâ, IV. Felipe'yi ölümünden 100 yıl sonra hâlâ İspanya kralı olarak gösterir. Bütün bunlar, Kolomb'un 1498'de yaptığı haritaları kullanarak Amerika haritası hazırlayan ve Akdeniz dünyasını ayrıntılarıyla zapteden Pîrî Reis dönemlerinden sonra İspanya ile ilgili olarak devrin güncel bilgisi ve coğrafyasından ne kadar uzaklaşmış olduğunun göstergeleri olsa gerektir. 1787'de İspanya'ya giden Ahmed Vâsıf, hazırladığı sefaretnâmesiyle devrinin okur yazarlarının İspanya hakkında bilgilenme ve imaj oluşumunda etkili olur. Memleketin tasviri yanında insanlarının karakteristik özellikleriyle vurgulanması açısından Ahmed Vâsıf'ın yazdıkları önem taşır. Kendisini ziyarete gelen zevatı Şark kültürünün bir nişanesi olarak ağır hediyelerle şaşırtan Vâsıf'ın, Valencia yönetici generali Crillon-Mahon Dükü Luis des Balbes de Berton de Quiers'in karşılığında kendisine "iki şişe zeytinyağı" göndermesi üzerine söyledikleri ve, "İspanyollar'ın alçaklığı ve bayağılığı bu verdikleri hediye anlaşılsın" şeklindeki değerlendirmesi, paraya düşkünlüğüyle bilinmesinden ötürü tamahkârlığına değil iki kültürün değer yargılarındaki büyük farklılığına işaret eder mahiyette yorumlanmalıdır.

XIX. yüzyılın son çeyreğinde basın önemli bir etkileşim vasıtası olarak iki ülke arasında köprü olur. Bununla beraber İspanyol ve Osmanlı basını her iki devlet hakkında ilk elden haber kaynağı de-

ğildir ve bu konuda Avrupa gazetelerinde çıkan haberleri nakletmekle yetinir. Özellikle II. Abdülhamid devrinde Avrupa'nın hemen her yerinde yapıldığı gibi olumsuz haberler takip edilir ve bu arada İspanya gazetelerinde çıkan bu tür yazılar da tekdiz edilir. Belirli aralıklarla verilen nişanların kimlere verileceği iki taraf arasında yazışmalarla belirlenir ve nişan alacak olanların rütbe ve mevkilerine göre düzenlenirdi. Nişan alacakların İspanyol idarecileri tarafından genelde iç siyaset mülâhazalarıyla hazırlanan listeleri Osmanlı Devleti ile ilgisi olmayan zevat tarafından doldurulduğundan bunun kültürel ilişkilerin geliştirilmesinde pek faydası olduğunu ileri sürmek mümkün değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Cevdet-Hariciye, nr. 1068, 4420, 7433, 8860; BA, HH, nr. 1071, 5836; *Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hâtıraları* (nşr. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul, ts., tür.yer.; Pîrî Reis, *Kitâb-ı Bahriye* (nşr. Ertuğrul Zekâi Ökte v.dğr.), İstanbul 1988, I, 191-197; *Kanunî Devrinde İstanbul* (trc. Fuad Canım), İstanbul 1964, tür.yer.; Feridun Bey, *Münşeât*, I, 475; II, 450; Zekeriyâzâde, *Ferâh* (haz. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul 1980, tür.yer.; Peçüylü İbrâhim, *Târih*, I, 184, 255, 343-348, 485; Vâsıf, *Târih*, I, 5981, vr. 41*-41b, 42*; Hammer, *GOR*, I, 797; II, 463-464, 513, 630, 722, 755; III, 72, 394; IV, 159, 323, 554; Zinkeisen, *Geschichte*, III, 497; IV, 240; VI, 365-369, 705-706; VII, 63-71; M. Köhbach, "Die osmanische Gesandtschaft nach Spanien in den Jahren 1787/88. Begegnung zweier Kulturen im Spiegel eines Gesandtschaftsberichts", *Das Osmanische Reich und Europa 1683 bis 1789: Konflikt, Entspannung und Austausch*, Wien 1893, s. 143-152; Cevdet, *Târih*, III, 77, 80-81, 123; IV, 51, 348-358; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 199-202, 380, 511-512; III/1, s. 15-26, 29-30; III/2, s. 217-220, 226-227, 229; IV/1, s. 632-633; Akdes Nimet Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553-1610)*, Ankara 1953, s. 13, 72, 118-161; E. Garrigues, *Un Desliz diplomatique La Paz Hispano-Turca*, Madrid 1962, s. 23 vd.; A. M. Schop-Soler, *Die spanisch-russischen Beziehungen im 18. Jahrhundert*, Wiesbaden 1970, tür.yer.; F. Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* (trc. M. Ali Kılıçbay), İstanbul 1990, II, tür.yer.; Gül Işık, *İspanya: Bir Başka Avrupa*, İstanbul 1991, tür.yer.; P. Fodor, "Between two Continental Wars: The Ottoman Naval Preparations in 1590-1592", *Festschrift für Tietze*, Prag 1994, s. 89-111; Muzaffer Ankan - Paulino Toledo, *XIV-XVI. Yüzyıllarda Türk-İspanyol İlişkileri ve Denizcilik Tarihimize İlgili İspanyol Belgeleri*, Ankara 1995, tür.yer.; Muzaffer Arıkan, "XIV-XVI. Asırlarda Türk-İspanyol Münasebetlerine Toplu Bir Bakış", *DTCFD*, XXIII/3-4 (1965), s. 239-256; Bernard Lewis, *Müslümanların Avrupa'yı Keşfi* (trc. İhsan Durdu), İstanbul 2000, tür.yer.; Ali Sinan Kunalpal, "İspanya'da Osmanlı Temsilciliği ve Osmanlı-İspanyol Münasebetleri (1857-1922)", *TKA*, XI-XIV (1973-75), s. 161-175; Kemal Beydilli, "İgnatius

Mouradega D'Ohsson (Muradcan Tosunyan)", *TD*, XXXIV (1984), s. 271; a.mlf., "Karadeniz'in Kapalılığı Karşısında Avrupa Küçük Devletleri ve Mirî Ticâret Teşebbüsü", *TTK Belleten*, LV/214 (1991), s. 687-755; Ertuğrul Önalp, "İspanyol Gezginî Pero Tafur'a Göre XV. Yüzyılın İlk Yansında Türkler", *TTK Bildiriler*, X (1994), V, 2501-2514; a.mlf., "Cervantes'in Türkler'e Esir Düşmesi ve Esaretinin Eserlerine Yansıması", *AÜ Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, sy. 3, Ankara 1992, s. 297-321; E. Sola, "Moriscos, Renegados y Agentes Secretos Espanoles en la Epoca de Cervantes", a.e., 4 (1993), s. 331-362; Zerrin Günal Öden, "Bizans İmparatorluğu'nun Türkler'e Karşı Alan ve Katalanlar ile İttifakı", *TD*, sy. 35 (1994), s. 123-129; J. M. Floristán, "Los Prolegómenos de la Tregua Hispano-Turca de 1578, Historia de una Negociación", *SOF*, LVII (1998), s. 37-72; "İspanya", *Der Grosse Brockhaus*, Leipzig 1934, XVII, 612-620; "İspanya", *ABr*, XII, 51-59.

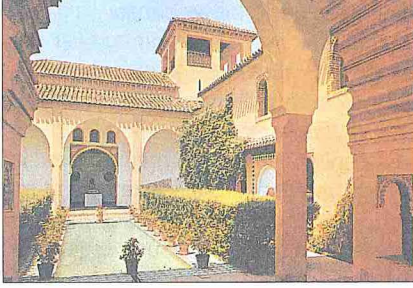

KEMAL BEYDİLLİ

IV. ÜLKEDE İSLÂMİYET

VIII. yüzyıl başlarında İspanya'nın neredeyse tamamı müslümanların hâkimiyeti altına girmiş olmakla beraber aynı yüzyılın ortalarına doğru ülkenin kuzeyinde daha sonra Kastilya adıyla tanınan Asturias-Leon Krallığı doğmaya başlamış, IX. yüzyılda buna Navarra (Neberre) Krallığı ile Katalonya Kontluğu eklenmiştir. Böylece İspanya, kuzeyi hristiyan devletlerinin, güneyi müslüman Endülüslüler'in hâkimiyetinde kalacak şekilde ikiye bölünmüştür. XI. yüzyıl sonlarına kadar hristiyan topraklarında savaş esirleri dışında müslüman nüfusa rastlanmaz. İlk defa 1085 yılında Tuleytula (Toledo) ve civarındaki yerleşim merkezlerinin İspanyollar'ın eline geçmesiyle birlikte buralarda yaşayan müslümanların önemli bir kısmı kendilerine tanınan can, mal ve din güvencesine dayanarak hristiyan hâkimiyeti altında kalmaya razı oldular. XII ve özellikle XIII. yüzyılda Endülüs topraklarının büyük çoğunluğunun ele geçirilmesi, hristiyan idaresinde daha kalabalık sayıda bir müslüman nüfusun yaşar hale gelmesi sonucunu doğurdu.

İspanyollar, XV. yüzyılın sonlarına kadar kilise yetkililerinin ve papalığın aleyhte çağrılarına rağmen eski müslümanlar gibi çoğulcu bir idare yöntemi benimse-diler. Bu sebeple hristiyan toprağına dönüşen Endülüs şehirlerindeki çok sayıda müslüman ve bu arada yahudi toplulukları varlıklarını koruma imkânı buldular. Ancak 1492'de Gırnata'nın (Granada) düşmesi üzerine İspanya'da müslüman hâkimiyetinin tamamen son bulmasının arkasından yarımada'nın Katolik çerçevede

Malaga surları ile şehirdeki villalardan birinin avlusundan bir görünüş

bütünleşmesi hedeflendi. Bu politikanın tabii sonucu olarak önce ülkedeki yahudi toplulukları bir kısmı zorla hristiyanlaştırılmak, bir kısmı ise sürgüne gönderilmek suretiyle tasfiye edildi. Ardından aynı politika çok daha kalabalık bir kitle olan müslümanlara uygulandı. 1499'dan 1609 yılına kadar sürdürülen bu katı politikayla yahudiler gibi müslümanların da bir bölümü zorla vaftiz edildi; vaftize razı olmayanlar ise ya öldürüldü ya da ülke dışına sürüldü. En son 1609-1614 yılları arasında, vaftiz edilen Endülüslüler'in büyük bir bölümü samimi hristiyan bulunmadıkları, daha da önemlisi gizli müslüman görüldükleri için topluca İspanya'dan çıkarıldı. Ancak bu büyük sürgün hareketi bile ülkeden İslâm'ın izini silmek için yeterli olmadı. 1621, 1623, 1624, 1625, 1633 ve 1667 yıllarında tutulan engizisyon mahkemesi zabıtları ve diğer resmî makamlarca hazırlanan raporlar başta Valencia (Belensiye), Katalonya, Sevilla (İşbiliye), Murcia (Mürsiye) ve Granada olmak üzere ülkenin birçok bölgesinde gizli müslümanların yaşadığını ortaya koymaktadır. Yine XVII. yüzyılda İspanya'yı ziyaret eden yabancı seyyahlar hatıralarında ülkede çok sayıda müslümanla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. 1690'da İspanya'ya gelen Fas elçisi Abdülvâhid el-Gassânî, aralarında devlet memurlarının da bulunduğu pek çok Endülüslü'nün hâlâ dinlerini koruduğunu söyler. Sayıları

gittikçe azalmakla birlikte Endülüslüler varlıklarını XVIII. yüzyılda da sürdürdüler. 1725'te Granada'da 360 aile müslüman olmakla suçlanıp cezalandırıldı. Fas sultanı adına 1766 ve 1768'de İspanya'ya giden elçi Ahmed el-Mehdî el-Gazâl Sevilla, Granada, Murcia ve Alicante'de gizli müslümanlarla karşılaştığını anlatır. XVIII. yüzyılda İspanya'daki müslüman varlığına dair bilgiler İngiliz seyyahları Henry Swinburne, Joseph Townsend ve George Barrow'un hatıralarında da yer almaktadır.

XIX. yüzyılda İspanya'da gizli müslüman varlığı daha önceki belirginliğini iyice kaybetti; fakat buna karşılık Endülüs medeniyetinin asıl gelişip kökleştiği topraklar üzerinde ve aynı adla anılan bir "Andalucia" milliyetçiliği fikri şekillenmeye başladı. İslâmî vurgusu yok gibi görünse de bu uyanışı, bölgenin geçmişine sekiz asır süreyle damgasını vuran müslüman kimliğinden bağımsız saymak mümkün değildir. Nitekim Andalusia milliyetçiliğinin XX. yüzyıldaki fikir babası ve sembol ismi olan Blas Infante'nin müslüman Endülüs medeniyetine karşı duyduğu hayranlık ve bu hayranlık sonucu özellikle Abbâdiler üzerine yaptığı çalışmalar, daha da önemlisi, Endülüs otonom bölgesinin bayrağı ve arması üzerindeki yeşil ve beyaz kuşakların Muvahhidî ve Nasrî (Benî Ahmer) bayraklarının renklerini taşıdığı şeklinde açıklanması, söz konusu milliyetçilik ideolojisinin İslâmî kökleri hususunda fikir vermeye yeterlidir.

İspanya'da İslâmî miras bugün kendini daha başka unsurlarla da hissettirmektedir. Kurtuba Ulucamii, Elhamra Sarayı, Ca'feriyye Sarayı, Giralda (Melviye), Altın Kule, çeşitli yerlerdeki "Alkazar" adlı ya-

pılar, çok sayıda şehir ve kale kalıntısı, ülkenin İslâmî geçmişini bugüne taşıyan en önemli maddî unsurlardır. Endülüslü ustaların eseri olan "mudeccen" üslubu (arte mudéjar), günümüz İspanya'sındaki bazı modern binalara da nüfuz etmeyi başarmıştır. Ünlü Madrid Arenası bu üslubun bugünkü en canlı temsilcisidir. İspanyolca'da hâlâ kullanılmakta olan Guadalajara (Vâdilhicâre), Guadalquivir (Vâdilekbîr), Guadalaviar (Vâdilebyaz) gibi nehir ve vadi isimleri; Medinaceli (Medînetüsâlim), Albacete (el-Bâsit), Kalatayud (Kal'atü Eyyûb), Almodavar (el-Mudevver), Alcala (el-Kal'a) gibi şehir ve kale isimleri; Medine, Mudeyne, İsmâil, Fâtima, Nuria gibi şahıs isimleri; tapia (et-tâbiye), adobe (et-tûb), alcaide (el-kâid), alcalde (el-kâdî), azogue (es-sûk), noria (en-neûre), almadrabas (el-midrabe), jazmin (yâsemin), aceituna (ez-zeytûn), azucar (es-sukkar), arroz (er-rûz) gibi yüzlerce meslek, bitki, sebze ve meyve ismi (İspanyolca'daki toplam Arapça kelime sayısı 4000'in üzerindedir) Endülüs medeniyetinden bugüne uzanan canlı köklerdir.

İspanya'da Müslüman Varlığının Yeni-den Ortaya Çıkması. İspanya, General Franco'nun diktatörlüğü sırasında Katolikliğin dışındaki bütün inançlara kapalı bir ülke durumundaydı. Ancak Franco rejiminin sonlarına rastlayan 1970'li yıllarda, Arap ülkeleriyle İspanya arasındaki ilişkilerin artmasına bağlı olarak bu ülkeye Ortaadoğu ve Kuzey Afrika'dan göçler vuku bulmaya başladı. Göçmenlerin kimi siyasî sebeplerle, kimi iş bulmak amacıyla, kimi de öğrenci olarak İspanya'ya gelmişti. Bunların bir bölümü hiç şüphesiz, geçmişte İspanyollar'la müslümanların İberik yarımadası üzerinde ortak bir tarih yaşadıklarının bilincindeydi. Bu bilinç,

Elhamra Sarayı'nın Aslanlar Avlusu

böyle bir birlikteliğin yeniden kurulabileceği kanaatinden hareketle onları teşkilâtlanmaya sevketti ve bu şekilde, özellikle Endülüs medeniyetinin bazı kalıcı izlerini hâlâ koruyan güneydeki Andalucía otonom bölgesinin sınırları içinde kalan çeşitli yerleşim merkezlerinde birçok müslüman cemaat ve cemiyeti vücut buldu; ancak bunlar, ülkede İslâmiyet henüz devlet tarafından tanınan din sıfatını kazanmadığı için resmîleşmedi. Demokrasiye geçilmesinin ardından, önce 1978 anayasasının ülkede belirli bir geçmişe ve köke sahip dinî cemaatlerle hükümet arasında diyalog kurma imkânını getirmesi, sonra da 1989 yılında İslâm'ın Hristiyanlık ve Yahudilik gibi resmî din olarak kabul edilmesi müslümanları rahatlatmış. Gerçek yeni göçler gerekse yerli halk arasında gerçekleşen ihtidâlar sebebiyle bugün İspanya'da İslâmiyet 1970'li yıllara nisbetle varlığını ve etkisini daha fazla duyurmaktadır.

İspanya müslümanları kökenleri itibarıyla beş ana gruptan oluşmaktadır. a) Ortadoğu Kökenliler. Bunların bir kesimini, Franco yönetiminin son döneminde ülkeye gelip vatandaşlık hakkı kazanmış öğrencilerle serbest meslek sahipleri, diğer kesimini de 1977'den itibaren sayıları artan Filistinli, İranlı ve Iraklı mültecilerle tatil şehirlerine yerleşen Süudi Arabistanlı, Küveytli, Ürdünlü ve Lübnanlı zengin aileler teşkil etmektedir. 1979 devrimi sonrasında İspanya'ya yerleşen İranlılar'ın çoğunluğu, devrik şahıslı zengin ve aristokrat ailelerden meydana gelmektedir. b) Kuzey Afrika Kökenliler. Sayıca İspanya müslümanlarının en kalabalık bölümünü, 1960'lardan itibaren ekonomik sebeplerle göç etmeye başlayan Faslılar oluşturur. Daha ziyade Madrid, Katalonya, Andalucía, Valencia ve Kanarya Adaları'na yerleşen Faslılar'a, bilhassa 1990'lı yıllardan beri ülkelerinde yaşanan iç çatışmalar ve terör ortamının etkisiyle Cezayir, Moritanya, Nijer, Nijerya ve Senegal gibi Orta Afrika ülkelerinden gelen göçmenler de eklenmektedir. Bu gruptaki müslümanlar genellikle tarım, madencilik ve balıkçılık alanlarında işçi olarak çalışmaktadır. c) Pakistanlılar ve Hintliler. Jaén, León ve Barselona'da küçük cemaatler halinde yaşayan liman ve maden işçileridir. Bu müslümanlar, eğitim ve gelir düzeylerinin düşüklüğüne rağmen hayat tarzlarıyla bulundukları bölgelerdeki yerli halkın güven ve saygısını kazanmışlardır ve bu yönleriyle zaman zaman onların ihtidâlarına

vesile olabilmektedirler. d) İspanyol Mühtediler. Franco rejimi son bulup demokrasiye geçildikten sonra toplumda yeni arayışlar başladı ve bu çerçevede bazı İspanyollar tasavvuf kanalıyla İslâm'la tanışma imkânı buldular. Şâzelî-Derkâvî tarikatının şeyhi kabul edilen İrlandalı mühtedi Abdülkâdir es-Sûfî'nin etrafında toplanan bu ilk İspanyol müslümanları Andalucía bölgesinde İslâm'ı yaymak için harekete geçtiler. Bunlar inanç boşluğu ve arayış içinde bocalayan kişi ya da gruplara, aradıkları gerçeğin uzaklarda değil ülkelerinin geçmişine damgasını vuran İslâm'da saklı olduğunu söyleyerek onları Endülüs gerçeğiyle buluşturmaya gayret ettiler. Bu faaliyetler neticesinde 1980'lerin başında ilk İspanyol mühtediler topluluğu şekillenmeye başladı. Mühtediler kendilerini iki açıdan şanslı kabul ediyorlardı. Birincisi, Franco'nun baskıcı rejiminden kurtularak demokratik bir ülkenin vatandaşı olma hakkına kavuşmuşlardı. İkincisi ve daha önemlisi İslâm'a girerek ruhî arınmalarını gerçekleştirme imkânını bulmuşlardı. Sociedad para el Retorno al Islam en España (İspanya'da İslâm'a dönüş cemaati) adıyla devletin resmî kayıtlarına geçen bu yeni müslümanlar İslâm'ı tanıtmaya ve tebliğ faaliyetlerini, Endülüs müslümanlarının İspanya'da yitirdikleri son kale olan Granada'da yoğunlaştırdılar. Bu cemaatin tutunmasında ve mensuplarının artmasındaki temel etken samimi inanç ve lidere kesin teslimiyetti. Fakat Abdülkâdir es-Sûfî'nin bir süre sonra tasavvufu bırakarak Selefi anlayışı benimsemesi ve kendisine tâbi olmayan müslümanlar karşısındaki sert tavrı çok geçmeden cemaat içinde bölünmelere yol açtı. Bu bölünme sonrasında mühtedilerin bir kısmı Madrid, Sevilla, Cordoba (Kurtuba), Almeria (Meriye), Malaga, Murcia, Valencia ve Barselona gibi ülkenin diğer büyük şehirlerine dağılıp yeni bağımsız cemaatler kurmaya başladı. Bu bağımsız cemaatlerin en büyüğü, ağırlıklı olarak yine Granada'da faaliyet gösteren La Comunidad Islamica en España'dır. el-Murâbitûn adıyla da bilinen bu cemaat Ehl-i sünnet'ten olan bütün müslümanları kardeş kabul etmek, namaz ve zekât ibadetlerini eksiksiz yerine getirmeyi, faize ve faizle çalışan bankacılık sistemine karşı çıkıp bu sistemin iptali için çalışmayı, hilâfeti ihya etmeyi, İslâm dinarının tedavüle sokulması için çaba harcamayı ve Medine toplumunu örnek alan bir İslâm toplumu oluşturmayı başlıca hedefleri saymaktadır.

Cemaat tarafından neşredilen onun üzerindeki yayının çoğunluğunu Abdülkâdir es-Sûfî'nin kitapları oluşturur.

İhtidâ olgusu, başlangıçta İspanyol toplumu tarafından pek ciddiye alınmayıp ülkede demokrasinin sağladığı özgürlükler sayesinde ortaya çıkan pek çok marjinal hareketten biri, gençler arasında görülen geçici bir moda, Doğu'nun egzotizminin gelip geçici bir yansıması, ya da eski hippilerin yeni bir tatmin arayışı olarak değerlendirildi. Bu kanaat büyük ölçüde, ilk mühtediler arasında eski hippilerin ve "conversos" (birkaç din değiştirmiş) denilen kimselerin bulunmasından kaynaklanmaktaydı. Ancak zamanla toplumun çok farklı kesimlerinden insanların İslâm'a girmeleri ve bunu tedirginlik ve tereddütler içinde geçen uzun bir arayış döneminden sonra kurtuluş kapısının keşfedilmesi şeklinde değerlendirmeleri böyle bir genellemenin doğru olmayacağını gösterdi. İspanyol müslümanları üzerinde araştırma yapan sosyolog ve antropologlar da ihtidânın bu anlamda sadece bir "kelime-i şehâdet getirme hadisesi" olmayıp bir arayış süreci neticesinde içinde yaşanılan ve güven vermeyen bir düzene karşı meydan okuma, ayrıca mescid inşası, Arapça öğrenme, İslâmî ilimleri tahsil etme, dinin emir ve tavsiyelerini hayata aktarmak için hükümet nezdinde teşebbüse geçme gibi hususları da içeren daha kapsamlı sosyal bir hareket olduğu görüşündedirler. Esasen mühtediler de İslâm'a girişlerini Endülüs mirasına kavuşma şeklinde değerlendirmektedir. Mühtedilerin sayısı hakkında kesin bir rakam vermek mümkün değildir. İstatistik bilgileri bulunmadığından, konuyu dolaylı ya da doğrudan ele alan kaynaklardaki rakamlar tahmini olmaktan kurtulamamakta ve bir ölçüde ideolojik eğilimlere göre artıp eksilebilmektedir. Nitekim meseleye hristiyan kimliğiyle eğilen araştırmacıların mühtedilerin sayısını 1000 rakamı ile sınırlamalarına karşılık onların kendi kaynaklarında bu sayı 25-30.000 civarında gösterilmektedir. e) Sebte ve Melilla Müslümanları. Fas'ın kuzeyinde yer alan ve İspanya'ya bağlı bulunan bu iki yerleşim merkezinde nüfusun önemli bir bölümünü Mağribî asıllı İspanyol ve melez olan müslümanlar meydana getirmektedir.

İslâmî Kuruluşlar. İspanya'nın değişik şehir ve bölgelerinde, ağırlıklı olarak da Cordoba, Granada, Sevilla, Madrid, Sebte, Melilla, Barselona ve Valencia'da müslümanlara ait 100'ün üzerinde dernek ve

kültür merkezi bulunmaktadır. 1989 yılına kadar birbirinden kopuk olarak faaliyet gösteren ve İslâm'ın henüz devlet tarafından tanınan dinler arasında yer alması sebebiyle yasal dinî teşkilâtlar içinde sayılmayan bu kuruluşlar, o yıl hükümet nezdinde daha etkili olabilmek için bir araya gelmeye başladı ve neticede iki federasyonun çatısı altında toplandı. Bunlardan, önce on dört kuruluşun katılımıyla (bugün otuza yakın) Federación Española de Entidades Religiosas Islámicas (FEERI), arkasından da ona alternatif olarak on altı kuruluşun birleşmesinden meydana gelen Unión de Comunidades Islámicas en España (UCIE) teşekkül etti.

İspanya'daki müslümanlara ait cemiyet ve kültür merkezlerinden çoğu bir mescid, İslâmî usullere göre kesilmiş etlerin ve bazı gıda maddelerinin satıldığı bir bölme ile idare ve sohbet odaları içeren birer apartman dairesinden ibarettir. Ancak bunların dışında, bir külliye niteliği taşıyan Centro Cultural Islámico de Madrid gibi, yalnız İspanya'dakilerin değil Avrupa'daki benzerlerinin de en büyükleri arasında yer alan kuruluşlar bulunmaktadır. 13.000 m²'lik bir alanı kaplayan bu kültür merkezi, sosyal ve sportif birimlerin yanı sıra İslâm kültürü ve bilimi müzesi, 30.000 ciltlik bir kütüphane, 500 kişilik bir konferans salonu gibi kısımlardan oluşmaktadır. Merkezin amacı ülkedeki müslüman cemaatlara dinî, kültürel, sosyal hizmetler sunmak ve çeşitli kültür merkezleri arasında diyalog kurulmasını sağlayarak İspanya'da müslüman varlığının daha sağlam temeller üzerine oturmasına katkıda bulunmaktadır.

Kuruluşlar arasında yalnız sosyal amaçlı olanlar da vardır. Bunlardan El Albergue Fátima Azahara, İspanya'ya iltica eden müslümanlara durumları düzelinceye kadar barınma hizmeti verme amacını taşıyan bir sığınma evidir. Bir mühtedinin gayretiyle 1993'te Sevilla'da faaliyete geçen kuruluşun ana hedefi, göçmenlerin kendi kimliklerini muhafaza ederek problemlerini aşmalarına katkı sağlamaktır. Faslı müslümanlar tarafından kurulan La Asociación de Trabajadores Inmigrantes Marroquíes en España'nın amacı ise müslüman işçilerin haklarını korumaktır. Cemiyet daha ziyade sendikal mahiyette çalışmalar yapmakta ve bu bağlamda İspanyol sendikaları ile iş birliği içine girmektedir. Bu kuruluşların yarıya yakınının mühtedilerin çalışmalarıyla vücut

bulmuş olması dikkat çekicidir. Geri kalanlar ise Kuzey Afrika, Suriye ve Pakistan kökenli müslümanlarca faaliyete geçirilmiştir. Bu arada İranlılar tarafından yönetilen Şii eğilimli bir İslâm merkezi de bulunmaktadır.

Dinî Hayat. İslâmiyet'in, ülkede varlığı resmen kabul edilen dinler arasına alınmasından sonra iki müslüman federasyonu (FEERI, UCIE), Comunidad Islamica en España (CIE) adı altında birleşerek hükümetle uzun bir müzakere sürecine girdi ve 28 Nisan 1992 tarihinde üzerinde mutabakata varılan bir anlaşmayı imzaladı. Daha sonra parlamento ve kral tarafından da onaylanan anlaşma İspanya müslümanları açısından büyük bir önem taşımaktadır. Toplam on dört maddeden oluşan anlaşma metninde müslümanların dinî hayatını ilgilendiren başlıca beş alanda (dinî mekânlar, ibadetlere ve dinî merasimlere iştirak, evlilik, eğitim, bağışlar ve vergi muafiyeti) tesbit edilmiş yeni haklar ve düzenlemeler yer almaktadır. Bu anlaşma çerçevesinde, Comunidad Islamica en España'ya bağlı cemiyet ve merkezlerle buralarda görev yapan bütün personel hukukî statüye kavuşturulmuştur. Kur'an ve Sünnet'e uygun düşen İslâmî ibadetler, merasimler ve bunlara katılmaların hukukun teminatı altında olduğu vurgulanmış, bu arada hastahane ve hapishane gibi kamu kurumlarında müslümanların ibadetlerini ifa etmeleri bir hak olarak tanınmıştır. Yine, din görevlilerinin askerlik kanununun genel hükümlerine tâbi oldukları belirtilmekle birlikte istediklerinde niteliklerine uygun görevlerde çalıştırılabilecekleri ilkesi benimsenmiştir. Öte yandan bu anlaşma ile, İspanyol medenî kanununca aranan bazı şartları yerine getiren çiftlerin İslâmî usullere göre kıyılan nikâhlarının hukukun geçerliliği kabul edilmiştir. Eğitim alanında, müslüman öğrencilerin ilk ve orta dereceli okullarda velilerinin istemesi halinde İslâmî eğitim alma hakkına sahip oldukları, eğitim öğretim kurumlarının bu hakkın kullanılması için gerekli imkânı hazırlamakla mükellef bulundukları ve okutulacak dinî kitapların Comunidad Islamica en España'nın onayından geçeceği belirtilmiştir. Anlaşma ile ayrıca müslümanlara, çalıştıkları yerlerin idarecilerine başvurmaları halinde cuma günleri 13.30-16.30 arasında ve ramazan ayında gün batımından bir saat önce izinli sayılmaları hakkı tanınmıştır. İslâmî esaslara uygun olarak hazırlanmış gıda maddelerinin ambalajlarına "helâl"

etiketi yapıştırılması, müslüman öğrenci, asker ve askerî memurlar için İslâmî kurallara uygun yemek çıkarılması da anlaşma metninde yer alan hususlardanır. Bu anlaşma uyarınca, Eğitim Bakanlığı da müslüman öğrencilere 1996'dan itibaren okullarında İslâm'la ilgili bir ders seçme hakkı tanımış ve eğitim kurumlarında görecekları İslâmî öğrenimin masraflarının bakanlıkça karşılanmasını kabul etmiştir. Bütün bunlarla birlikte uygulama aşamasında bazı sıkıntılarla karşılaşıldığı da bir gerçektir. Bunda bir yandan hükümet yetkililerinin isteksiz davranmasının, bir yandan da müslüman teşkilâtı arasında çıkan ihtilâfların rolü bulunmaktadır. Bu bağlamda, ilk ve orta dereceli öğretim kurumlarında müslüman öğrencilere okutulacak İslâm diniyle ilgili derslerin müfredatı ve ders verecek öğretmenlerin yetiştirilmesi meselesi tam olarak halledilememiştir. Bazı bölgelerde mahallî idarecilerin ve fanatik grupların karşı tavırları yüzünden mescid inşası, mezarlık tahsis, kurban kesimi gibi hizmetler rahatça yerine getirilememektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

E. Alonso, *De las taifas a la Federación. La larga marcha hacia la unidad de las asociaciones islámicas españolas*, Comisión Episcopal de Relaciones Interconfesionales, Madrid 1990; B. López García, *Inmigración Magrebí en España: el-retorno de los moriscos*, Mafre, Madrid 1993, s. 161-180; *Actas del Simposio Internacional: Comunidades islámicas en España y en la Comunidad Europea*, Madrid 1993; N. del Olmo Vicén, "The Muslim Community in Spain", *Muslim Communities in the New Europe* (ed. Gerd Nonneman), Berkshire 1996, s. 303-314; *Comunidades islámicas en Europa* (ed. Montserrat Abumalham), Madrid 1995; M. A. el-Kettânî, "Gırnata'nın Düşmesinden XIX. Yüzyıl Sonuna Kadar Endülüs'te İslâm" (trc. Seyfettin Erşahin), *Değişim Sürecinde İslâm*, Ankara 1997, s. 65-79; J. B. Vila, "The Muslims of Portugal and Spain", *JIMMA*, VII/1 (1986), s. 69-83; M. R. Cervera – E. J. Gómez-Pioz, "Centro Cultural Islamico...", *Cálamo*, sy. 9, Madrid 1986, s. 36-37; J. M. Coca, "Musulmanes de España", *Verde Islam*, sy. 2, Córdoba 1995, s. 71-77; P. A. Sánchez, "Los retos de la conversión", a.e., sy. 3 (1995), s. 28-36; "Entrevista con el profesor Ali Kettani", a.e., sy. 5 (1996), s. 96-110.

MEHMET ÖZDEMİR

V. İSPANYA'DA İSLÂM ARAŞTIRMALARI

İspanya'da İslâm kültürünü ve müslümanların ilmî birikimlerini tanımaya yönelik ilginin X. yüzyıla kadar gittiği ve bu yüzyılın ortalarından itibaren Katalonya-